

Prof. zw. dr hab. Ryszard M. Czarny

25-754 Kielce

ul. Malachitowa 34b

rcz@ujk.edu.pl

W oparciu o uchwałę Rady Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego przedstawiam

RECENZJĘ PRACY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Anny Kucharskiej

zatytułowanej: *Polityka transformacji energetycznej w państwach regionu DACH (Niemcy, Austria, Szwajcaria)* s. 327, Kraków 2019.

Energia była, jest i będzie podstawą rozwoju cywilizacyjnego, a konieczność zachowania środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu, zmusza do racjonalnego nią gospodarowania oraz dostosowania sposobu funkcjonowania sektora energii do współczesnych wyzwań, które należy utożsamiać nie tylko z pewnością dostaw surowców energetycznych, ale także m.in. z ograniczeniem poziomu emisji zanieczyszczeń atmosfery, liberalizacją rynku energii, integracją tego rynku, wypełnieniem zobowiązań międzynarodowych kraju dotyczących sektora energii oraz minimalizowaniem poziomu cen energii.

Myślenie o przyszłości sektora energii zmusza do podjęcia nieuchronnych wyzwań w obszarze zmian klimatycznych, bezpieczeństwa dostaw energii, cen energii oraz szeregu innych problemów do rozwiązania. Wiele opinii domaga się interwencji państwa, ale obfitość koncepcji daje możliwość wyboru metod i środków działania. Konieczne jest kooperatywne współdziałanie interesariuszy – podmiotów rynku energii i decydentów politycznych. W tym kontekście truizmem wydaje się być twierdzenie, że należy zastąpić paliwa kopalne zasobami odnawialnymi (OZE). Pozostaje jednak problem dostępności tych zasobów, cen,

bezpieczeństwa dostaw, zrównowżenia itp. Prawdziwe zasoby odnawialne: geotermia, energia promieniowania słonecznego, energia wiatru, falowania mórz i inne występują w obfitości, lecz są kosztowne, a niektóre – trudno przewidywalne. Mimo to współczesnym imperatywem jest dążenie do zastąpienia paliw kopalnych. Należy jednak mieć świadomość, że konwersja od paliw węglowych i węglowodorowych do innych nośników energii jest niełatwym procesem, a znalezienie alternatywy dla wykorzystywania paliw kopalnych jest wyzwaniem bardziej poważnym niż inne, występujące w czasach, gdy zapewnienie energii nie było jeszcze procesem tak krytycznym. Życiową koniecznością jest nadanie priorytetu inicjatywom podejmowanym niezwłocznie i technologiom już sprawdzonym. Następnymi krokami stają się rozwiązania bardziej zaawansowane i innowacyjne technologie.

Aktualne doświadczenia prowadzą do wniosku, że dość klasyczną już triadę: *reduce, recycle, replace*¹, gdzie większą niż inne rolę odgrywają „ograniczanie” (redukcja) i „recykling”², coraz częściej udaje się zastąpić tzw. 4Rs: *reduction, reuse, recycling and recovery*. Wynika to z niemałej wiedzy, wielkich nakładów finansowych oraz, a może przede wszystkim, oparte jest na dość powszechnej akceptacji i dojrzałości społecznej mieszkańców określonych państw. Taki rozwój sytuacji wymaga od nich uznania i dostosowania do nowego stylu życia, odmiennego od przyjętego tradycyjnie, szczególnie charakterystycznego dla epoki przemysłowej. Parametry ochrony środowiska są tam dobrze uregulowane prawem, choć ideału nie osiąga żaden kraj. Stan jest opisany w raportach publikowanych co roku przez Komisję Europejską.³

W ten nurt naukowego i praktycznego oglądu realizacji współczesnej polityki energetycznej dobrze wpisuje się praca mgr Anny Kucharskiej *Polityka transformacji energetycznej w państwach regionu DACH (Niemcy, Austria, Szwajcaria)*, która stanowi interesującą próbę

Już sam tytuł wymaga pewnego komentarza dotyczącego przede wszystkim „państw regionu DACH”. Autorka słusznie nazywa go „umownym regionem”, który mimo, iż „nie jest zinstytucjonalizowaną wspólnotą”, czy „sformalizowaną organizacją polityczną, to jednak wyróżnia się w Europie na polu polityki energetycznej.” (s. 276, szerzej na ten temat s. 227-

¹ II SD's Business and Sustainable Development: A Global Guide, https://www.iisd.org/business/tools/bt_4r.aspx, (dostęp: 13.05.2019).

² Korzyści, wynikające z wdrożenia tych dwóch zasad winny być maksymalnie wykorzystane przed realizacją zasady trzeciej – „konwersja” (replace).

³ Zob. : <http://www.eea.europa.eu/>

230). Oryginalnym w ramach regionu DACH jest podejmowanie działań na rzecz wspólnego rozwoju edukacji i ujednolicania systemów, co dostosowuje do przyszłych warunków rynku pracy (związanych z transformacją energetyczną) a także wzmacnia współpracę między państwami regionu ((Rozdział IV.2).

W tym kontekście w pełni zrozumiałe jest uzasadnienie podjęcia przez Doktorantkę zagadnienia transformacji sektora energetycznego w oparciu o polityki energetyczne Niemiec, Austrii i Szwajcarii, zakończone celnym stwierdzeniem o potrzebie „...wniesienia wkładu do badań i poszerzenie wiedzy nauk społecznych poprzez kompleksową analizę procesu implementacji polityki energetycznej w obszarze geopolitycznego regionu tworzonego nie tylko przez Niemcy, ale dla przeciwwagi i porównania także przez Austrię i Szwajcarię.” Wyjaśnienia dotyczące specyfiki i reprezentatywności tych właśnie państw, obecnie należących do najbardziej zaawansowanych w procesie transformacji energetycznej, uważam za w pełni zasadne i przekonujące, a równocześnie ułatwiające lepsze zrozumienie instrumentów wykorzystywanych w polityce energetycznej oraz transformacjach energetycznych najbardziej konkurencyjnych i innowacyjnych gospodarek w Europie.

Problematyka pracy jest bezspornie wielowątkowa i złożona. Tłumaczy to sporą objętość całości (327 s.), w tym 279 s. tekstu zwartego.

Układ pracy jest skonstruowany logicznie i wynika ze specyfiki tematu a także – co oczywiste – z własnej subiektywnej koncepcji pracy przyjętej przez Autorkę, która postawiła sobie ambitne zadanie analizy przyczyn i celów, dla których została opracowana polityka transformacji energetycznej mające swe źródła w interesach gospodarczych państw.

Podlegająca ocenie praca składa się ze Wstępu, czterech rozdziałów, Zakończenia i Konkluzji, Spisu Wykresów, Tabel i Map, dwóch Aneksów oraz obszernej Bibliografii.

Wstęp wprowadza praktycznie we wszystkie, wcale przecież niełatwe meandry opracowywanego zagadnienia, spełniając zasadnicze kryteria właściwe dla tego typu rozważań. Zawiera też omówienie struktury pracy, aktualnego stanu badań oraz literatury przedmiotu korespondującej z podjętą problematyką.

Mgr Anna Kucharska wyraźnie sformułowała cel badawczy (s.7-9) a sam problem badawczy został ujęty w ramy trzech zagadnień problemowych oraz dziewięciu bardzo interesujących, w istocie absolutnie zasadniczych pytań badawczych. Lektura dalszej części opracowania pozwala na stwierdzenie, że w odniesieniu do przedmiotu badań, problemów i celów badawczych, Doktorantka w sposób właściwy sformułowała też dwie główne oraz trzy szczegółowe hipotezy badawcze prowadzące do sformułowania: „, Celem analizy

teoretycznej było określenie teoretycznego modelu transformacji wraz z funkcjonującymi w jego obrębie podmiotami....Szczegółnej uwadze zostały poddane instrumenty polityczne, prawne i narzędzia ekonomii politycznej, jakie poszczególne państwa stworzyły lub zamierzają stworzyć, aby zapobiegać negatywnym zjawiskom transformacji. Chodzi w tym miejscu m. in. o odpowiednie instytucje i organy kontrolne czy współpracę międzynarodową.” (s. 18). Stąd analizy podjęte w niniejszej dysertacji obejmują „krytyczną weryfikację modelu, jaki wynika z założeń teoretyczno-prawnych składających się na państwową politykę transformacji sektora energii.” (s. 19). Odnoszą się też do różnic i podobieństw dotyczących transformacji energetycznej RFN, Austrii i Szwajcarii, uwzględniających specyfikę każdego z tych państw. Na pozytywną ocenę zasługuje poprawność dobranych metod, technik i narzędzi badawczych (s. 19 - 22), w oparciu, o które dysertacja powstała.

Chociaż podjęta tematyka badań swym zakresem wykracza poza ramy nauk politycznych (obejmując sferę ekonomii i stosunków międzynarodowych), to jednak Autorka nie zapomina, w obszarze jakiej dyscypliny przygotowywana jest dysertacja i ku mojemu zadowoleniu zwraca szczególną uwagę na ujęcie politologiczne „...w szczególności w analizie wewnętrznej państw w procesie transformacji energetycznej, która z uwagi na swoją wieloaspektowość, stanowi częściowe przeobrażenie systemu politycznego” skutkujące np. tworzeniem nowych instytucji publicznych.

Rozdział 1 ma charakter teoretycznego wprowadzenia w sferę pojęć kluczowych dla dalszej części dysertacji. Prezentuje też teorie w zakresie polityki klimatyczno- środowiskowej oraz analizę instytucjonalno-prawnych aspektów polityki Unii Europejskiej, mającą istotne znaczenie dla państw wymienionych w tytule, a stanowiących studium przypadku w dysertacji. Jak rozumiem powyższe rozważania stanowią nie tylko rodzaj teoretycznego wprowadzenia, ale mają przekonać również do warsztatowych kompetencji Doktorantki – co w wystarczający sposób zostało też udokumentowane!

Rozważania na temat charakterystyki polityki energetycznej UE, instrumentów i narzędzi jej realizacji oraz roli i funkcji instytucji wpływających na kształt polityk w sektorze energetycznym Niemiec i Austrii, to tematyka **Rozdziału 2**. Z uznaniem odnoszę się do prowadzonych tu analiz formalnych i nieformalnych pozwalających na dokonanie porównania efektywności wpływu polityki energetycznej UE na państwa nie będące jej członkami – *casus* Szwajcarii.

Rozdział ten stanowi formułę przejścia do kolejnych dwóch rozdziałów omawiających jakże istotne zagadnienia praktyczne określające proces transformacji energetycznej prowadzonej

przez każde z trzech państw. To właśnie w tych fragmentach Doktorantka poszukuje odpowiedzi na szczegółowe założenia badawcze.

O zagadnieniach dotyczących genezy, istniejącego stanu instytucjonalno-prawnego, zmian w polityce i gospodarce stymulowanych implementacją nowej polityki energetycznej oraz strategiach i celach na przyszłość traktuje **Rozdział 3**. Ciekawie prezentuje podobieństwa i różnice w transformacji energetycznej w omawianych państwach. Autorka nie zapomina też o wyzwaniach i problemach oraz ich wpływie na zmiany w obszarze społeczno-gospodarczym.

Rozdział 4 *per analogiam* dotyczy analizy transformacji energetycznej w kontekście geopolitycznym oraz jej zasadniczych przesłanek i uwarunkowań. Poświęcony jest badaniu relacji i partnerstw energetycznych Niemiec, Austrii i Szwajcarii. Zwraca uwagę na strategiczne interesy regionu DACH realizowane dla osiągnięcia własnych korzyści gospodarczych, w tym konkretnym przypadku dzięki, czy poprzez politykę transformacji energetycznej.

W rozdziale tym Doktorantka w interesujący sposób referuje także komparatystykę międzynarodowej współpracy energetycznej (poszerzając ją nawet o nieformalną wspólnotę państw niemieckojęzycznych, tzn. do regionu DACH+) oraz prezentuje próbę oceny szans, ograniczeń i wyzwań z nią związanych.

Należy przyznać, że mgr A. Kucharska podeszła do tych zagadnień z dużym znanstwem występujących w tym zakresie problemów. Dotyczy to zarówno podstaw teoretycznych, jak i odniesień praktycznych.

W **Zakończeniu** zostały - w sposób poprawny - zebrane wnioski końcowe z przeprowadzonych przez Doktorantkę rozważań, a co najważniejsze, zawierają one także odniesienie do zawartych we Wstępie hipotez, które zostały pozytywnie zweryfikowane, co prezentuje zamieszczone „rozliczenie” (s. 277- 278)

Co do pytań badawczych, to przeprowadzony proces badawczy doprowadził do udzielenia na nie odpowiedzi twierdzących uzupełnionych interesującymi wnioskami „odautorskimi” na temat współczesności oraz przyszłości transformacji energetycznej. Polityka dotycząca tego zakresu została scharakteryzowana, co najlepiej oddaje lapidarne, ale zarazem bardzo trafne stwierdzenie: „Oznacza ona stopniową redukcję paliw kopalnych i zastępowanie ich odnawialnymi źródłami energii... jest zmianą odnoszącą się do sfery politycznej, gospodarczej i społecznej w ich szerokim ujęciu” (s. 270 i 272) i poddana analizie na przykładzie określonych w tytule pracy państw. Pozwoliło to na wyróżnienie jej kluczowych elementów oraz instrumentów politycznych stosowanych do jej implementacji w obszarze

społeczno-gospodarczym. W przypadku gospodarki, jak i społeczeństwa Autorka wymienia dwa istotne elementy; edukację i politykę informacyjną, które to poprzez „miękki” system zachęt i zakazów lub przymus prawny są w stanie kształtować odpowiednie postawy i determinować określone działania.

Za jedne z ciekawszych uznałbym wnioski określające energię odnawialną jako niosącą za sobą również zagrożenia dla środowiska i klimatu. Autorka słusznie tu stwierdza, że są one jednak innego typu niż w przypadku źródeł surowców kopalnych, a przede wszystkim kreują bilans pozytywny (dziś i w przyszłości) posiadając znaczący potencjał stymulujący rozwój gospodarki również w innych obszarach.

Zatem zamieszczone w Zakończeniu treści wyróżniają się poważną, a zarazem głęboką refleksją sumującą przeprowadzone rozważania, co jak wiadomo jest wymogiem *sine qua non* poprawnego dyskursu naukowo – badawczego.

Na pozytywną uwagę zasługuje też bardzo pieczołowicie przygotowany Aneks 1 (będący tabelą porównawczą państw regionu DACH) z podziałem na A - Geografię, B - Populację, C – Ekonomię, D – Energię oraz E – Transport, plastycznie ukazujące aktualne potencjały i możliwości państw w poszczególnych dziedzinach.

W ujęciu syntetycznym pozytywy omawianej pracy można przedstawić następująco:

- konstrukcja pracy jest dostosowana do ogromu zagadnień merytorycznych (w tym praktycznych), porządkuje też wcale niemały materiał empiryczny;
- z punktu widzenia definicji, opisu, umiejętności analitycznego uchwycenia zjawisk o charakterze konstytutywnym i konsekwentnym, posiada znaczący walor erudycyjny. Jest dojrzałą próbą kompleksowego ujęcia we wzajemnym powiązaniu wyznaczników, interesów i celów ;
- stosując różne techniki i metody badawcze, Doktorantka potrafi umiejętnie analizować źródła i literaturę przedmiotu, słusznie rezygnując z niektórych wątków (np. brak odniesień do debaty na temat koncepcji ochrony środowiska i klimatu). Ten rodzaj dokonanej analizy oraz pewna powściągliwość w formułowaniu tez i hipotez na tle literatury i dokumentów – w moim przekonaniu - potwierdzają Jej rzetelność i wytrwałość badawczą;
- uwagę zwraca też bardzo bogata, starannie dobrana i przygotowana baza bibliograficzna z podziałem na Źródła pierwotne, Opracowania zwarte – 136 (aktualne, pokazujące zarówno krajowy jak i zagraniczny dorobek w tym zakresie), opracowania ciągłe -32, Raporty (zawierające również pozycje rzadko przywoływane na gruncie krajowym) oraz rozbudowane źródła Internetowe.

W imię kompleksowości oceny przedłożonego opracowania pragnę wskazać również kilka jego dość istotnych potknięć i niedomogów.

Pewne krytyczne uwagi odnoszę do następujących kwestii merytorycznych:

- sformułowania: „ Autorka podejmuje się analizy przyczyn i celów, dla których została opracowana polityka transformacji energetycznej, a których upatruje głównie w państwowych interesach gospodarczych.”(s.9). Jako, iż dotyczy to krajów gospodarki wolnorynkowej, w moim odczuciu nie chodzi tu o „państwowe interesy gospodarcze”, lecz o interesy gospodarcze państw, bo to właśnie one w wyniku zastosowanych form, kierunków i metod realizacji decydują o rozwiązaniach w kwestiach problemowych;

- kiedy Autorka pisze o przyszłych „przychodach” (s. 273), to odnoszę wrażenie, że mamy tu do czynienia z dość częstym zjawiskiem mylenia przychodów i dochodów. Jako, że wysokość przychodu nie odzwierciedla rzeczywistej sytuacji, to na jego podstawie nie należy oceniać sytuacji ekonomicznej. Stąd należałoby mówić raczej o „dochodach”, które są przychodami pomniejszonymi o koszty uzyskania przychodu, a więc różnicą pomiędzy osiągniętymi przychodami a poniesionymi kosztami podatkowymi,

oraz redakcyjnych:

- wszystkie kolejne rozdziały, nie wiedzieć czemu numerowane są cyframi „rzymskimi!?”;

- w tzw. klasycznym ujęciu właściwym byłoby umieszczenie Raportów po Źródłach pierwotnych:

- mimo, iż praca została napisana w sposób staranny, to jednak warto by uniknąć kilku niezręczności, czy nawet błędów stylistycznych;

- w odniesieniu do energii odnawialnej nie ma zastosowania ujmowanie jej w liczbie mnogiej, natomiast formę *pluralis* odnieść należy do źródeł i technologii, np. OZE (s. 277);

Powyższe uwagi krytyczne nie podważają jednak mojej pozytywnej oceny recenzowanej dysertacji jako całości, tym bardziej gdy z satysfakcją mogę stwierdzić, że jej cel został osiągnięty.

Praca ma charakter interdyscyplinarny, a jej założenia politologiczny charakter został intensywnie obudowany korespondującą z tematem rozprawy problematyką z zakresu ekonomii oraz prawa. W mojej ocenie mamy tu do czynienia z wartościowym rezultatem wysiłków zmierzających do przybliżenia nam ważnych społecznie, politycznie i ekonomicznie dokonań, rozwiązań i instrumentów, które trudno byłoby uznać za nadmiernie uprzywilejowane w polskim piśmiennictwie politologicznym. Jestem też pod wrażeniem kompleksowości

analizy bazującej nie tylko na przywołaniu dużej ilości aktualnych danych, ale ich wnikliwej interpretacji z punktu widzenia tematu pracy.

Trafność i uzasadnienie doboru państw do prezentowanej analizy porównawczej, z racji zestawu argumentacyjnego przyjętego przez mgr Annę Kucharską oraz zastosowany sposób narracji okazały się nie tylko interesujące, ale i przekonujące. Tym bardziej, że omawiana problematyka ma w osobie Autorki bystrą, uważną, ale zarazem życzliwą obserwatorkę i analityczkę. Odnoszę również wrażenie, a czynię to z wyraźnym uznaniem, że walor naukowości tych badań został w pewnym stopniu wzmocniony przez Pana Profesora – Promotora rozprawy, który udzielił Doktorantce wyczuwalnego w pracy, merytorycznego wsparcia. W tym przypadku umiejętność korzystania ze wskazówek Mistrza potwierdza jedynie zdolność i przygotowanie do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Dysertacja ta powstała bowiem nie tylko jako wynik mrówczej, „benedyktyńskiej” wręcz pracowitości, ale również, a może przede wszystkim w łączności z bieżącymi ustaleniami nauki europejskiej z zakresu podjętej problematyki. A to ostatnie, absolutnie nie należy do zjawisk powszechnych.

W moim odczuciu na podkreślenie zasługuje fakt, że rozprawa rzeczywiście wnosi do nauki wartość dodaną, ponadto interesująco przedstawioną i uzasadnioną.

Wyraźnym wzbogaceniem pracy są erudycyjnie przygotowane omówienia skuteczności i przydatności określonych rozwiązań, form i metod doskonalenia międzynarodowej współpracy w zakresie energetyki z uwzględnieniem uwarunkowań geograficznych, jedności kulturowej i językowej oraz handlu energią.

Na podkreślenie zasługuje uwzględnienie nie tylko stopnia zaawansowania technologicznego zbliżającego do siebie „tytułowe” państwa na zasadach synergii, ale przede wszystkim społeczno-gospodarczych skutków jakie niosą za sobą procesy wynikające z polityki transformacji. Mgr Anna Kucharska nie waha się pokazać kierunków rozwiązań, w tym znaczenia UE stanowiącej płaszczyznę dla politycznego, gospodarczego i społecznego rozwoju polityki transformacji energetycznej poprzez regulacje zobowiązujące państwa członkowskie do określonych działań, w tym liberalizacji wewnętrznych rynków energii.

Jestem przekonany, że omówione procesy oraz wnioski płynące z przeprowadzonych badań winny stanowić przedmiot szczególnego zainteresowania właściwych służb odpowiadających za politykę i bezpieczeństwo energetyczne naszego kraju. Tym bardziej, że w związku z procesem globalnej transformacji ma to istotne, przyszłościowe znaczenie dla nas wszystkich i to bez względu na role jakie społecznie pełniemy.

KONKLUZJA:

Przedłożona przez Panią mgr Annę Kucharską dysertacja *Polityka transformacji energetycznej w państwach regionu DACH (Niemcy, Austria, Szwajcaria)*, ma charakter interdyscyplinarnego studium politologicznego. Pomimo złożoności i skomplikowanego z punktu widzenia praktyki charakteru podjętego zagadnienia oraz związanych z nimi, a w rozprawie przewyższonych trudności warsztatowych, zagadnienie badawcze zostało przedstawione w sposób nader czytelny. Jest to praca oryginalna, nowatorska, autorska i warsztatowo solidna. Zawiera istotne wnioski i oceny własne.

Autorka wykazała w pracy dobre przygotowanie merytoryczne i metodologiczne pozwalające na formułowanie interesujących tez i hipotez naukowych służących lepszemu poznaniu polityki transformacji energetycznej jako narzędzia wzmacniającego potencjał i możliwości gospodarki państwa.

Za szczególnie ważny z punktu widzenia praktycznego znaczenia recenzowanej pracy traktuję wkład Autorki w ukazanie rosnącej roli kooperacji obejmującej przedsięwzięcia związane z ponad graniczną wymianą doświadczeń oraz poszukiwaniem rozwiązań dla wspólnych problemów w ramach realizacji międzynarodowych projektów. Dzięki temu budowa konkurencyjności na międzynarodowych rynkach ma charakter wieloaspektowy, jeśli nawet nie powiązany bezpośrednio z energią, to z modernizacją i efektywnością energetyczną.

Tenor i ustalenia tej pracy doktorskiej bardzo dobrze wpisują się nie tylko w idee i działania UE, ale również w aktualnie realizowane programy międzynarodowe.

Tak więc rozprawa autorstwa mgr Anny Kucharskiej spełnia wszystkie cechy wartościowej i aktualnej rozprawy doktorskiej. Sumuje Jej autorskie rozważania dotyczące realizacji zadań związanych ze wzrostem niezależności energetycznej państw, podniesieniu jakości życia i stopniowemu zmniejszaniu wpływu czynników antropogenicznych na otoczenie przyrodnicze, a co najważniejsze obejmuje także odniesienia do zawartych na wstępie hipotez i pytań badawczych.

Przedstawiona mi do recenzji dysertacja Pani mgr Anny Kucharskiej zatytułowana *Polityka transformacji energetycznej w państwach regionu DACH (Niemcy, Austria, Szwajcaria)*, s. 327, Kraków 2019 odpowiada wymogom stawianym rozprawom doktorskim. W związku z powyższym, w oparciu o zapisy Ustawy z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 2011, nr 84, poz.455) wnioskuję by rozprawa ta poddana została dalszym etapom w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego, ustawowo przewidzianym w przewodzie doktorskim.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'R. J. M.' with a horizontal line underneath.

Kielce dn. 29.07.2019

